Gamle veger og vegfar

Bruk - vern - vedlikehold

DN-håndbok 5

1994

Direktoratet for naturforvaltning 1994
ISSN 0802-8370
ISBN 82-7072-119-0
TE 595
Layout: Heidi Eriksen, Kari Møyner, Thorsrud a.s
Produksjon: Thorsrud a.s, 2600 Lillehammer
Forsidefoto: «Skoglandskap» H.F. Gude. Lillehammer Kunstmuseum.
Tegninger: Tom Dyring

Gamle veger og vegfar

Bruk - vern - vedlikehold

DN-håndbok 5

1994

Trondheim

Direktoratet for naturforvaltning
Tungasletta 2, 7005 Trondheim
Telefon: 73 58 05 00 - Telefax: 73 91 54 33

DN-håndbok

5
1994

Tittel:

Gamle veger og vegfar. Bruk - vern - vedlikehold.

Forfatter:

Kari Møyner

Utgiver:

Direktoratet for naturforvaltning

Antall sider:	ISSN 0802-8370 ISBN 82-7072-119-0 TE 595	Dato: 21.4.1994

Emneord:	Keywords:
friluftsliv	outdoor recreation
gamle veger og vegfar	old roads
turstier	foothpath
restaurering	restoration
natur- og kulturvennlig tilrettelegging	environmentally sound

Ekstrakt:
Interessen for å kunne ferdes langs gamle veger og vegfar er voksende. For at de gamle vegene og vegfarene skal kunne gjøres tilgjengelige, må det ofte utføres en viss grad av tilrettelegging. Restaurering av gamle veger og vegfar gir folk mulighet til å drive friluftsliv og til å kombinere opplevelse av natur og kultur i nærmiljøet.

Denne håndboken forteller hvordan en skal gå fram i dette arbeidet med hensyn blant annet til kildebruk, grad av opparbeidelse og praktisk gjennomføring. Hvordan en skal foreta planlegging og varsom tilrettelegging der en tar hensyn til natur- og kulturforhold på stedet, omtales særskilt. Videre blir juridiske forhold og utvikling av veg og vegmiljø i et historisk perspektiv tatt opp.

Håndboken skal være en inspirasjonskilde og et hjelpemiddel for offentlige etater, organisasjoner og andre som skal restaurere og tilrettelegge gamle veger og vegfar.

Forord

Stortingsmelding nr. 40 (1986-87) *Om friluftsliv* er videreført blant annet gjennom handlingsplanen *Friluftsliv mot år 2000* (Direktoratet for naturforvaltning, 1991) og med arbeidet med mål og retningslinjer for stier og løyper i fjellet. Neste fase i sti- og løypearbeidet konsentreres om turstier og gangveier i tettstedsnære områder i lavlandet. Som en del av denne satsingen har Direktoratet for naturforvaltning sammen med Kulturdepartementet utgitt håndboken *Stier, løyper og turveier* (1991). Disse arbeidene viser norsk friluftsliv som en del av den norske kulturarven og som en integrert del av naturforvaltningen.

Behandlingen av Stortingsmelding nr. 46 (1988-89) *Miljø og Utvikling*, innstilling nr. 273 (1988-89) og Odelstingsproposisjon nr. 51 (1991-92) om endringer i kulturminneloven av 1978 fastslår at «kulturminnevernet er et element i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning». Dette er innarbeidet i handlingsplanen for kulturminneforvaltning (Miljøverndepartementet 1992). Ut fra sektorprinsippet og prinsippet om helhetlig miljøvernarbeid er det naturlig å samhandle om oppgaver som involverer friluftsliv og kulturminnevern.

Med bakgrunn i fylkesmannens miljøvernavdeling i Oppland sitt initiativ vedrørende pilegrimsleder, tok fylkesmannen personlig denne saken opp med miljøvernminister Thorbjørn Berntsen i 1992. Direktoratene, Direktoratet for naturforvaltning (DN) og Riksantikvaren (RA), ble sammen pålagt å følge opp initiativet ut fra behovet for å fremme et mer helhetlig miljøvernarbeid. For DN er det naturlig å se dette arbeidet i sammenheng med stier og løyper i lavlandet der hvor de historiske vegene, herunder pilegrimsledene, utgjør et selvfølgelig tema og en interessant ressurs for natur- og kulturforståelse og friluftsopplevelse.

Interessen for å kunne ferdes langs gamle veger og vegfar er voksende. For at de gamle vegene og vegfarene skal kunne gjøres tilgjengelige, må det ofte utføres en viss grad av tilrettelegging. I mange kommuner kjenner en til de gamle traseene, og det er et sterkt ønske om å legge til rette for ny ferdsel. Andre steder står en foran et arbeid som krever gransking av kildemateriell og registrering i terrenget før en kan gå i gang med en eventuell restaurering. Brokker av gamle veger og vegfar kan også framstå som en særlig opplevelseskvalitet i en ellers nyanlagt sti eller turveg, mens en andre steder bør verne de gamle vegfarene mot ytterligere bruk.

Denne håndboken forteller om hvordan man skal gå fram i dette arbeidet med hensyn til blant annet kildebruk, grad av opparbeidelse og praktisk gjennomføring. Boken gir også en bred oversikt over veghistorie samt juridiske forhold som er viktige for dette arbeidet. Hvordan en skal foreta planlegging og varsom tilrettelegging der en tar hensyn til natur- og kulturforhold på stedet, omhandles særskilt.

Det er vår intensjon at håndboken skal være en inspirasjonskilde og et hjelpemiddel for offentlige etater, organisasjoner og andre som restaurerer eller planlegger å restaurere gamle veger og vegfar.

Håndboksarbeidet er en viktig del av utviklingsarbeidet i «Prosjekt Pilegrimsleden», et samarbeidsprosjekt mellom Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren. Dette arbeidet involverer også vegmyndigheter, landbruksmyndigheter, Den norske kirke m.fl. Formålet med «Prosjekt Pilegrimsleden» er å revitalisere historiske veger og stimulere til friluftslivsaktivitet. Å revitalisere gamle ferdselsårer vil kunne fremme og forene interesse for friluftsliv, natur og kultur på en utmerket måte. Samtidig vil det kunne stimulere til et natur- og kulturbasert reiseliv tuftet på natur- og kulturvennlig tilrettelegging. «Prosjekt Pilegrimsleden» har utarbeidet en egen folder som tar for seg retningslinjene for typer merker, typer informasjonstavler og prinsipper for merking i terrenget.

Denne håndboken må sees i sammenheng med naturforvaltningens andre håndbøker og veiledningsmateriale, herunder *Naturvennlig tilrettelegging for friluftsliv.* Denne presenterer viktige prinsipper og gir råd og anbefalinger som kan brukes ved tilrettelegging i områder der avveining mellom bruk og vern er sentrale problemstillinger. *Stier, løyper og turveier* er en god hjelp for dem som arbeider med å legge til rette turveger, turstier og skiløyper. *Ute-informasjon* gir råd og retningslinjer om planlegging og gjennomføring av skilting og ulike typer ute-informasjonstiltak.

Etter initiativ fra Oppland fylkeskommune startet arbeidet med håndboken i 1993. Oppland fylkeskommune ved kulturetaten ble engasjert som prosjektsekretariat for arbeidet. Kari Møyner har utarbeidet manus. Trond Flydal, Direktoratet for naturforvaltning har samlet og utarbeidet bokens juridiske kapittel.

En referansegruppe har gitt konstruktive bidrag til arbeidet. Denne har hatt følgende sammensetning: Torild Hage (leder av referansegruppen) og Gaute Sønstebø, Direktoratet for naturforvaltning, Elisabet Haveraaen, Landbruksdepartementet, Ola H. Øverås og Heidi Eriksen, Riksantikvaren, Geir Paulsrud, Norsk vegmuseum, Harald Jacobsen, Oppland fylkeskommune og landskapsarkitekt Marit Brandtsegg, Moen og Feste AS, Gjøvik. I siste fase er Nils Nonås, Norsk vegmuseum blitt trukket med i arbeidet. Harald Jacobsen har hatt et særlig ansvar for å følge opp arbeidet faglig. Kolleger ved DN har bidratt, Kari Øverlid skal særlig nevnes. Ingrid Smedstad, Vitenskapsmuseet i Trondheim, har gitt konstruktive innspill til det historiske kapitlet.

Tom Dyring har illustrert håndboken. Mange har hjulpet til med råd og vink om illustrasjons- og fotomateriell.

Direktoratet for naturforvaltning takker alle for verdifulle bidrag.

Peter Johan Schei
direktør

Innhold

Side

1. Innledning 9

2. Veg og vegmiljø 11
Utvikling av vegen gjennom tiden 11
Tiden før 1650 11
Fra 1650 til 1800 13
Fra 1800 til 1850 13
Fra 1850 til 1950 15
Ulike vegbetegnelser 17
Betegnelser som karakteriserer utseende på vegen. 18
Betegnelser som karakteriserer bruk 19
Vegmiljøet 28
Vegen i landskapet 28
Vegetasjon 29
Kulturminner og andre opplevelsesverdier 30

3. Aktører og samarbeidspartnere 36
Grunneiere og brukere 36
Sentrale offentlige organer 36
Miljøverndepartementet 36
Landbruksdepartementet 38
Samferdselsdepartementet 38
Den norske kirke 38
Regionale offentlige organer 39
Fylkesmannen 39
Fylkeskommunen 39
Statens vegvesen Vegkontoret 40
Kommunene 40
Interkommunale friluftsråd 41
Organisasjoner, lag og foreninger 41
Private firmaer og konsulenter 42

4. Kilder og dokumentasjon 44
Arkivmateriale og viktige institusjoner 44
Litteratur 47

Stedsnavn 49
Databaser/Registre 50
Bilder 51
Kart 54

5. Organisering og planlegging 56
Hvordan kan prosjektet organiseres? 56
Hvem tilrettelegges det for? 59
Bør vegen sikres gjennom en arealplan? 61
Finansiering 63

6. Registrering og kartlegging 64
Hvordan registrere? 64
Registreringsskjema 64
Kartgrunnlag 65
Hva bør registreres? 65
Vegens trasé 65
Vegens tilstand 68
Vegmiljøet 68
Vegetasjon 69
Vurdering av tiltak 69

7. Tiltak 71
Vegfundament 71
Vegdekke 72
Grøfter og stikkrenner 74
Murer 76
Gjerder, grinder og le 76
Vegmiljø 78
Vegetasjon 78
Kulturminner og andre opplevelsesverdier 79
Ny trasé 80
Dokumentasjon av endringer 81

8. Informasjonstiltak 82
Hvordan finne vegen? 82
Informasjon – for hvem? 83
Uteinformasjon 83
Brosjyrer, kart m.m 84
Hva skal formidles? 86

9. Drift og vedlikehold 88
Behov for skjøtselsarbeider 88
Oppretting av et driftsstyre 89
Oppgaver for driftsstyret 89

10. Gjeldende lover ved vern, vedlikehold og skjøtsel 92
Rett til bruk 92
Etablering av nye veger 96
Hvilke vern har de gamle vegene mot inngrep? 98
Hjemler for opparbeiding, rydding, vedlikehold, skjøtsel og merking 100

11. Anvendt og anbefalt litteratur 103

Vedlegg
I. Register 106
II. Tilskuddsordninger 107
III. Adresseliste 110